

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
«ЛАТЫН» ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ ОРТАЛЫҒЫНЫҢ «ТІЛТҰМАР»
БІРЛЕСТІГІ
ФИЛОЛОГИЯ ЖӘНЕ КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ ИНСТИТУТЫ
АКАДЕМИК С.ҚИРАБАЕВ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ
КАФЕДРАСЫ**

Педагогика ғылымдарының докторы, профессор
ДӘУЛЕТБЕКОВА ЖАНАТ ТҰРАРБЕККЫЗЫНЫҢ
60 жылдық мерейтойына арналған
«СӨЗ МӘДЕНИЕТІ: ҒЫЛЫМ. БІЛІМ. ӘДІСТЕМЕ»
тақырыбындағы халықаралық ғылыми-практикалық семинардың
МАТЕРИАЛДАР ЖИНАҒЫ

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
международной научно-практической конференции
«КУЛЬТУРА РЕЧИ: НАУКА. ОБРАЗОВАНИЕ. МЕТОДИКА»,
посвященной к 60-летию доктора педагогических наук, профессора
ДӘУЛЕТБЕКОВОЙ ЖАНАТ ТУРАРБЕККЫЗЫ

COLLECTION OF MATERIALS
of the international scientific and practical conference
«CULTURE OF SPEECH: The SCIENCE. EDUCATION. METHODOLOGY»
dedicated to the 60 th anniversary of the Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
DAULETBEKOVA ZHANAT TURARBEEKKYZY

Алматы, 2021

ҰЙЫМДАСТЫРУ АЛҚАСЫ

Бектемесов М.Ә. – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің академиялық мәселелер жөніндегі проректоры, физика-математика ғылымдарының докторы, профессор

Құлсариева А.Т. – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің Стратегия, цифрландыру және интернационалдандыру жөніндегі проректоры, философия ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА-ның корреспондент-мүшесі

Бөрібаев Е.Ә. – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің Зерттеу қызметі жөніндегі проректоры, заң ғылымдарының докторы, профессор

Таңжарықова А.В. – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Филология және көптілді білім беру институтының директоры, филология ғылымдарының докторы, профессор

Оразбаева Ф.Ш. – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті «Латын» ғылыми-практикалық орталығының «Тілтұмар» бірлестігінің директоры, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА-ның корреспондент мүшесі

Ильясова Н.Ә. – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Филология және көптілді білім беру институты Академик С.Қирабаев атындағы қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының меңгерушісі, филология ғылымдарының докторы, доцент

Рауандина А.Қ. – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Филология және көптілді білім беру институты Академик С.Қирабаев атындағы қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының ассоциативті профессоры, педагогика ғылымдарының кандидаты

Рахметова Р.С. – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Филология және көптілді білім беру институты Академик С.Қирабаев атындағы қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының ассоциативті профессоры, педагогика ғылымдарының докторы

Әлібаева М.С. – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Филология және көптілді білім беру институты Академик С.Қирабаев атындағы қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының ассоциативті профессоры, педагогика ғылымдарының кандидаты

Юсуп П.Қ. – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Филология және көптілді білім беру институты Академик С.Қирабаев атындағы қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының докторанты

Қасенов Е.С. – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Филология және көптілді білім беру институты директорының тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасары, филология ғылымдарының кандидаты, доцент

Найманбаев А.Ә. – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Филология және көптілді білім беру институты директорының ғылыми істер жөніндегі орынбасары, магистр

Қоқанова Ж.А. – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Филология және көптілді білім беру институты Академик С.Қирабаев атындағы қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының аға оқытушысы, филология ғылымдарының кандидаты

Юсуп А.Н. – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Филология және көптілді білім беру институты Академик С.Қирабаев атындағы қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының аға оқытушысы

Құттыбаев Ш.Д. – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Филология және көптілді білім беру институты Академик С.Қирабаев атындағы қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының аға оқытушысы

3. Халифа Алтай. Құран Кәрім. Қазақша мағына және түсінігі. // Халифа Алтай. Медине қаласы, Сауд Арабия: Шарапатты екі харамның қызметкері Фаһд патшаның Құран шәриф басым комбинаты, 1991.-604б.
4. Дәулетбекова Ж.Т. Жалпы білім беретін орта мектептерде қазақ тілінен сөз мәдениетін оқытудың ғылыми-әдістемелік негіздері: Пед. ғыл.докт. ...дисс. – Алматы, 2008. – 294б.
5. Дәулетбекова. Ж.Т. «Жаһандану және білім: қазақ тілін оқытудың жаңа бағыттары» ///Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршысы, «Филология ғылымдары» сериясы, № 1 (55), 2016 ж.-25-28 бб.
6. Дәулетбекова Ж.Т.және т.б... «Тіл және интеллект» .-Алматы: «Ғылым ордасы, 2014. -320 б.
7. Мухитдинов Р.С., Нукасов Е.С. Қалқаман Сариннің «Алладан басқа жоқ тәңір, Мұхаммед оның елшісі» термесіне исламдық талдау //Әл-Фараби университеті Хабаршысы, Дінтану сериясы, №2 (18). 2019.12-196б.

ҒАЛЫМ ТАБИҒАТЫМЕН ҮНДЕСКЕН ҒЫЛЫМИ ҰСТАНЫМ

Қошанова Нағима Дәнебекқызы

Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, ф.ғ.к., доцент,

Түркістан, Қазақстан

e-mail: n.koshanova@mail.ru

НАУЧНЫЙ ПРИНЦИП, СОЗВУЧНЫЙ С ПРИРОДОЙ УЧЕНОГО

Кошанова Нагима Дәнебековна

Международный казахско-турецкий университет имени К.А.Ясауи, к.п.н., доцент,

Туркестан, Казахстан

A SCIENTIFIC PRINCIPLE CONSONANT WITH THE NATURE OF THE SCIENTIST

Koshanova Nagima Danebekovna

K. A. YasawyInternationalKazakh-TurkishUniversity, Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor,

Turkestan, Kazakhstan

Аннотация.Мақалада ғалым Дәулетбекова Жанаттың ғылымға келу жолы мен ғылыми ұстанымдары сараланады. Ғалымның қазақ тілін оқыту әдістемесіне енгізген жаңалығы: сөз мәдениетін оқытудың ғылыми-әдістемелік негізінің жасалуы, оқушының ойлау, сөйлеу, қарым-қатынас мәдениетін дамыту нәтижесінде өмірлік дағдыларын қалыптастыру екендігінің анықталуы, Сөз мәдениетін жалпы білім беретін орта мектептерде оқытудың білім көлемін анықтау, оқытудың әдістері, практикалық дағды қалыптастырудағы дидактикалық материалдарын айқындау, анықтау, дәлелдеу сияқты жұмыстары талданады.

Тірек сөздер:ғылыми ұстаным, қазақ тілін оқыту әдістемесі, сөз мәдениетін оқыту, оқытудың әдістері, практикалық дағды қалыптастыру.

Аннотация. В статье анализируется путь в науку и научные принципы ученого Даулетбековой Жанат. Анализируется новаторство, внесенное ученым в методику обучения казахскому языку: научно-методические основы обучения культуре слова, формирование жизненных навыков учащихся в результате развития культуры мышления, речи, общения, определение объема знаний, методов обучения, определение дидактических материалов по формированию практических навыков.

Ключевые слова: научная позиция, методика обучения казахскому языку, обучение культуре слова, методы обучения, формирование практических навыков.

Annotation. The article analyzes the way to science and scientific principles of the scientist Dauletbekova Zhanat. The author analyzes the innovation brought by the scientist to the methodology

of teaching the Kazakh language: the scientific and methodological bases of teaching the culture of speech, the formation of life skills of students as a result of developing the culture of thinking, speech, communication, the definition of the volume of knowledge, teaching methods, definition of didactic materials on the formation of practical skills.

Key words: scientific position, the methodology of teaching the Kazakh language, teaching the culture of speech, teaching methods, the formation of practical skills.

Дәулетбекова Жанат Тұрарбекқызымен 1979-1984 жылдары Алматыда С.М.Киров атындағы Қазақ мемлекеттік университетінде (қазіргі әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті) бірге оқыдық, екеуіміз алғашқы күннен дос болдық. Студент кезден Жанат ғылымға, әсіресе әдебиет ғылымына жақын болды. Қазақ әдебиетін оқыту әдістемесінің майталман зерттеуші ғалымы, бірнеше жыл Жанатпен бірге жұмыс істеген, мықты педагог Гүлтас Құрманбаева Жанаттың ғылымға келу жолын әдемі суреттейді: «Ғалым Жанатты ауылынан ұзатып шығарған арманның аты талап болатын. Абай айтқандай, «талаптың тұлпарын ерттеп мінген» қаршадай қызды сол талап Алматыдағы маңдайалды университетке, қазіргі әл-Фараби атындағы ұлттық университеттің филология факультетіне алып келді. Жанатты студенттік кезден танимын. Есімде қалғаны, ол қатардағы, сабаққа барып-келіп жүретін студент болған жоқ. Қашан да айтар ойын барынша сараптап, салмақтап барып, жүйелі жеткізетін еді. Оның бұл қасиетін ҚазМУ-дың арыстары, ұстаздарымыз да жоғары бағалап, ғылым жолына тартқан болатын...». Бұл баға - біздің Жанатқа шынайы берілген баға. Студент кезде Жанат екеуіміз екі топта біріміз әдебиет тобында, біріміз тілшілер тобында оқыдық. Біздің ҚазГУіміздің осы дәстүрі керемет болатын: студент кезден ғылымға баулып, бағытын айқындап беретін еді. Айқындалған бағыт бойынша біздің Жанат қазақ әдебиетін тарихпен байланыстырып, «Тарихи шындық пен көркемдік шешім» тақырыбында диплом жұмысын орындады, жұмыстың өзегі етіп М.Мағауиннің «Аласапыран» және Ә.Кекілбаевтың «Үркер» романдарын алды. Ғылыми жетекшісі профессор Ж.Дәдебаев болды. Зерттеу жұмысы тарихи деректерді әдебиеттегі көріністерін салыстыру мақсатында архивтерде отырып жазылды. Қазақтың Ресейге қосылуының 250 жылдығы тойланып жатқан тұста жазылған М.Мағауиннің «Аласапыран» романының түпкі саясатын, ойын біздің студент Жанат терең түсініп жазды.

«Аласапыранның» құндылығын тарихи деректермен дәлелдеді: жазушының бас кейіпкері Ораз-Мұхамедті Б.Годунов саясатын мейлінше құптайтын, кезі келсе, оған жанын беруге әзір, адал қызметші ретінде бейнелеуі, патша үкіметінің көршілес бұратана жұртты колониясына айналдырудағы жымьсықы, зымиян саясатын ерекше шеберлікпен суреттеуі, роман тоқырау кезеңінде жазылса да, тарихи ақиқатты көркем шығармада бұрмаланбай көркем жеткізуін ғылыми саралады.

Біздің студент Жанаттың қылышынан қан тамып тұрған қызылдың заманында осындай тақырып алып, романның басты кейіпкерінің жүріп өткен жолын тарихи деректермен дәлелдеп түйіп отыруы ерекше ерлік! Бір роман бойынша қанша құжаттарды қарағанын мазмұнынан көруге болады: роман-дилогияның бірінші кітабында Созақтағы кеңесте Тәуекел ханның сайлау рәсімі мен хан шешімі бойынша он алты жасар Ораз-Мұхаммедтің Қадырғалидың қызы Ай-Шешек-бегімге үйленуі, Қазақ халқының жайлауға көшу кезіндегі жалпы жағдайы, жер дауы, аңшылық, саятшылықтағы Ораз-Мұхаммедтің жастық жалыны, осы жастық, албырттығының кесірінен орыстың қолына тұтқындалып, Мәскеуге аттануы, Ораз-Мұхаммедтің Ресейде де өз халқының қасиетін жоғары бағалатып, орыс-қазақ қатынастары және екі ел достастығының тарихындағы үлкен рөл атқарғаны, өз елінен сырт жүріп, айналасындағы ет жақын туыстары – анасы, әйел-баласынан айрылып күйреуі, бірақ Федор патша қайтыс болып, орнына Борис Годуновтың отыруы және сол кездегі оны Хан Керменге хан сайлануы, қазақтардың Абдолла ханмен ұрыстағы жеңісі. Екінші кітабында Хан Керменге аттанған Ораз-Мұхаммед ата салты бойынша ақ киізге отырып хан сайлануы, Хан Кермен воеводасыЕрофейГлуховпен теке тіресі, Есенеі бектің жаулық әрекеті, осы жұрттың ең басты төрт ұрығы – Шәш пен Есенеідің, Саманай мен Төбейдің қыздарынан, қарындас-

туыстарынан қалыңдық алуы, әпкесін, жиені – Мұрат-Мұхаммедті көшіріп әкелуі, Көшім ханның әулет-жұрағатына пана болуы, қалтқысыз сенімді досы Жаһаншамен пікірлесуі, оның қайтыс болуы, Борис Годуновтың қабылдауында болуы, оның Ораз-Мұхаммедті өзімсініп ішкі сырын айтуы.

Бүгінгі заман шындығы бұдан жүздеген, мыңдаған жылдар бұрынғы өткен тарихымызды білуге итермелейді. «Аласапыран» романы - төл тарихымыздың, мәдени дамуымыздың көшін жалғастырған тарихи әрі көркем туынды. М.Мағауиннің «Аласапыран» және Ө.Кекілбаевтың «Үркер» романдары арқылы оқырман сонау өткен заман туралы шындықты, қазақ ұлтының арман-мұратын тани отырып, жас ұрпақтың бойына патриоттық сезімдерін қалыптастырады. Осы тарихи романдар арқылы жеке тұлғаны Отанын, туған жерін құрметтеп, дара тұтатын азамат етіп тәрбиелейді- осының бәрі диплом жұмысында айтылмай қалмады. Міне, қаршадай студенттің жұмысының құндылығы! Диплом жұмысын қорғау сәтінде Жанғара ұстазымыз өз шәкіртімен мақтанды, мерейі үстем болды. Өйткені Мемлекеттік комиссия төрағасы болып отырған М.Әуезов атындағы Әдебиет пен өнер институтының директоры, филология ғылымдарының докторы, академик М.Базарбаев «студенттің дипломдық зерттеуі – бір тарау қосса, дайын кандидаттық жұмыс» деп бағалады.

Сол жылы жазда дипломды қолға ала сала, мен де, біздің Жанат та курсымыздың мықты жігіттеріне (екі досқа - Қайрат пен Сапарбекке) тұрмысқа шықтық, біз Алматыда қалдық, Қайрат пен Жанат Семейдің бір ауылдық мектебіне мұғалім болып кетті. Әдебиетші Жанаттың Семейден ана тілінің әдіскері болып оралуы бәрімізді таңқалдырды, мұндай үлкен өзгеріске біздің Жанаттың мектепте ұстаздық етуі әсер етті деп ойлаймын.

Алматыда алдымен Ы.Алтынсарин атындағы Педагогика ғылымдарының ғылыми-зерттеу институтына кіші ғылыми қызметкер болып орналасады. Сол жылдары ғалым ұстазымыз Рақыш Әмір қазақ тілін оқыту лабораториясына меңгеруші болған екен. Жанат өзінің естеліктерінде ғылымға келу жолы туралы былай дейді: «Алланың жазуымен, сосын Рақыш ағаның адал шешімімен сол жылы аспирантураға қабылданған топтың ортасында мен де ғылымға бет түзедім. Жетекшім болып Рақыш аға тағайындалды. Бұл – менің ғылым жолындағы ең үлкен бағым. Өйткені Рақыш Сәтұлы – алдағыны алыстан болжайтын, зерттеу жұмысының өміршеңдігіне, қоғамға, білім алушыға қажеттігіне ерекше мән беретін білімпаз ғалым, шәкіртін қияға самғауға үйрететін, жанашылдыққа үндейтін, таптаурындылыққа жол бермейтін әділ сыншы, ғылымның қыры мен сырын дәл танитын жетекші. Маған қазақ тілін оқушылардың оқу мотивациясын қалыптастыра оқыту жолдарын зерттеу нысаны етіп ұсынды».

Осылай ғылым жолына түскен Жанаттың бүгінде ғылыми еңбектерін шолып өткенде, қазақ тілін оқыту әдістемесі бойынша 5 монография, 3 Тілді оқыту Тұжырымдамасы, 4 жалпыға міндетті мемлекеттік білім беру стандарты, 12 типтік оқу бағдарламасы, 35 оқулық, 120-дан аса оқу және оқу-әдістемелік құралдар 150-ге жуық ғылыми, ғылыми-көпшілік мақалалары, жалпы білім беретін қазақ тілді мектептің 5,6, 9,10, 11-сыныптарына арналған оқулықтардың, қазақ тілді емес мектептердің 1-11-сыныптарына арналған «Қазақ тілінің» деңгейлік оқулықтары мен оқу-әдістемелік кешендерінің авторы екендігін көріп отырмыз. әл –Фараби (ол кезде С.М.Киров) атындағы Қазақтың Ұлттық университетін бітіргеннен кейінгі бар өмірін қазақ тілінің мектепте, жоғары оқу орындарда оқыту әдістемесіне арнады.

Ғалым Ж.Т.Дәулетбекова ғылыми тұжырымдарын эксперименттерден өткізу үшін №159 мектепте қазақ тілінен сабақ бере жүріп, «Оқушылардың оқу-танымдық мотивтерін қалыптастыра отырып қазақ тілін оқыту әдістемесі» тақырыбында кандидаттық диссертация (1999 ж.) қорғады. Зерттеу нәтижелері жалпы білім беретін мектептердің өзі авторлық еткен 5,6-сыныптарына арналған «Қазақ тілі» оқулықтарында көрініс тапты.

Ж.Дәулетбекованың авторлығымен отандық әдістеме ғылымында алғаш рет Сөз мәдениетін оқыту мәселесі қолға алынды, «Жалпы білім беретін орта мектептерде қазақ тілінен сөз мәдениетін оқытудың ғылыми-әдістемелік негіздері» атты докторлық диссертациясында арнайы қарастырды. Осындай кең ауқымды ғылыми жұмыстың нәтижесі жеке авторлығымен «Жалпы білім беретін мектептің 10-11-сыныптарында «Сөз мәдениетін

оқытудың тұжырымдамасы (концепциясы)», қосарлы авторлықпен 10-11-сыныптардағы «Қазақ тілі» пәнінде «Сөз мәдениеті мен шешендікті» оқытудың мемлекеттік білім стандарты, оқу бағдарламаларын әзірлеуге алып келді. Ж.Дәулетбекова Қ.Раймен авторлық бірлікте жалпы білім беретін мектептің қоғамдық-гуманитарлық бағытындағы 11-сыныпқа арналған «Қазақ тілі. Сөз мәдениеті және шешендік» оқулығын; өзінің жеке авторлығымен 11-сыныптың мұғалімдеріне арналған «Қазақ тілін оқыту әдістемесі» құралдарын жарыққа шығарды. Осыдан әдістеме ғылымының қиындығын, онымен айналысатын ғалымның тынымсыз еңбегін, ғылым мен практиканың әдемі байланысын, тиімді қолданысын көруімізге болады.

Ғалым Ж.Дәулетбекова оқушының сөз мәдениетін игеруі әдеби тілдің нормаларын дұрыс меңгеруден бастау алатынын тіл мәдениетінің теориясын негіздеген ғалымдар А.Байтұрсынұлы, М.Балақаев, Р.Сыздық, Н.Уәлиевтердің пікірлеріне сүйене отырып, сөз мәдениеті әдеби тіл нормалары мен сөйлеу шеберлігі екендігін ұтымды көрсетеді.

Тілдік нормаларды сөз дұрыстығы дей отырып, сөз дұрыстығын оқыту әдістемесінің негізі Ахмет Байтұрсынұлының “Сөз дұрыстығы – әр сөздің, әр сөйлемнің дұрыс күйінде жұмсалыуы. Ол үшін сөз мағынасын, тұлғасын өзгертетін жалғау, жұрнақтарды дұрыс тұтыну керек; сөйлем ішінде сөздерді дұрыс септеп, дұрыс көптеп, дұрыс ымыраластыру керек; сөйлемдерді бір-біріне дұрыс орайластырып, дұрыс құрмаластыру, дұрыс орналастыру керек” деген пікірінен бастау алады.

Ғалым Ж.Дәулетбекованың жалпы білім беретін орта мектептерде қазақ тілінен сөз мәдениетін оқыту әдістемесінің негізгі түйіні - «Егер сөз мәдениеті, алдымен, әдеби тілдің лексикалық, грамматикалық, стилистикалық, орфоэпиялық, орфографиялық нормаларын меңгеру, сонымен бірге бейнелеуіш, көріктеуіш амал-тәсілдерді қарым-қатынас жасаудың мақсаты мен мазмұнына сай етіп қолдана білу дегенді білдіреді деп тұжырымдалса, онда бұл тұжырым сөз мәдениеті ұғымының аясына енетін бір-бірімен тығыз сабақтасып жатқан тілдік мәселелердің нақты екі бөліктен тұратынын пайымдауға негіз болады. Яғни сөз мәдениеті, бірінші кезекте, әдеби тіл нормаларын қамтиды да, екінші кезекте, сөйлеушінің сөз табиғатын шеберлікпен игеру деңгейіне қатысты мәселелерді қарастырады. Егер сөз шеберлігінің сөз дұрыстығы сатысынан кейін қалыптасатынын ескерсек, онда қазақ тілі пәні мазмұнының да осындай сатылы-сабақтастық ұстаным негізінде өзара бірлікте жүруі заңды. Оқытудың жүйелілік, сабақтастық, қарапайымнан күрделіге қарай немесе жеңілден ауырға қарай секілді дидактикалық ұстанымдарына сүйене түзілуі тиіс білім мазмұны да қазақ тілін меңгертуде сөз дұрыстығы мен сөз шеберлігі аясындағы білім көлемін нақтылау қажеттігін көрсетеді».

Жалпы білім беретін мектептің әрбір пәні оқушыны дара тұлға ретінде жетілдіруге, оның шығармашылық қабілетін дамытуға қызмет ететіні, оқушының дара тұлғалық қабілеттерін дамытуда қазақ тілі пәні басымдылық танытатыны, мұғалімнің қазақ тілі пәнінде оқушының сөйлеу дағдыларын сөз мәдениеті негізінде қалыптастыратыны «Жалпы білім беретін орта мектептерде қазақ тілінен сөз мәдениетін оқытудың ғылыми-әдістемелік негіздері» атты монографиясында егжей-тегжейлі қарастырылады. Қазақ тілін оқыту әдістемесі ғылымында жіті қарастырылмай келе жатқан мәселелердің бірі – тілдің коммуникативтік қызметі, қарым-қатынас құралы екендігі, оқушының тілдік, әлеуметтік, қатысымдық, этикалық дағдыларын дара тұлға мәдениетімен бірлікте дамытатын сөз мәдениетінің әдістемесі. Зерттеу жұмысының басты ұстанымы – сөз мәдениеті оқушының эстетикалық қабілетін, адами қасиеттерін тәрбиелеуге жол ашатын тілдік білім мен сөйлеу білігінің бірлігінен туатын интеллект дамытудың бірден-бір қайнар көзі екендігі.

Жанат Дәулетбекованың зерттеу бағытының өзі ғалымның жеке әдеби, тілдік, әдістемелік мол білім иесі екендігін көрсетеді. Сол үш үлкен ғылымды үйлестіріп, жалпы білім беретін орта мектепте сөз мәдениетін оқытудың ғылыми-әдістемелік негізін тұжырымдады, негізгі және бағдарлы мектеп сатыларында сөз мәдениетін оқытудың әдістемелік жүйесін ұсынды, оның тиімділігін эксперимент арқылы сөз мәдениетін оқытудың әдіснамасын айқындады, оқытуға тілдік материалдарды саралады, оқытудың ұстанымдарын белгілеп, сөз мәдениетін меңгертетін оқыту формалары мен әдістерін жүйеледі. Ғалымның қазақ тілін

оқыту әдістемесіне енгізген жаңалығы - сөз мәдениетін оқытудың ғылыми-әдістемелік негізінің жасалуы, оқушының ойлау, сөйлеу, қарым-қатынас мәдениетін дамыту нәтижесінде өмірлік дағдыларын қалыптастыру екендігінің анықталуы, Сөз мәдениетін жалпы білім беретін орта мектептерде оқытудың білім көлемін анықтау, оқытудың әдістері, практикалық дағды қалыптастырудағы дидактикалық материалдарын айқындау, анықтау, дәлелдеу сияқты жұмыстары.

Айналысатын ғылыми тақырыптарына ғалымның табиғаты сай келе бермейді көбінде, ал біздің Жанаттың «Жалпы білім беретін орта мектептерде қазақ тілінен сөз мәдениетін оқытудың ғылыми-әдістемелік негіздері» деген тақырыбы өз табиғатымен үндесті. Өзі мықты әдебиетші, өзі алдына жан салмайтын шешен, өзі білгір тілші, өзі ұлағатты ұстаз... санай берсем, өзімнің Жанатымның сан қырын тауыса алмаспын.

Әдебиет зерттеушісі, досы, ғалым Сапарбек Ергөбек кезінде «Сөйлесе, Жанат сөйлесін, не жайында, не туралы айтпасын оның әдебиетшілігі көрініп тұрады, тілші, тарихшы, философ, психолог, педагог екендігі одан кейінгі мәселе. Шешендігіне тәнтімін, нендей мәселе жайында айтса да, саралап, сараптап, себебін, салдарын, тиімділігін, нәтижесін жаңылып кетпей, санамалап керемет жеткізеді», - деп сүйсініп, таң тамаша болатын.

Қазақ тіл білімі ғылымында тіл мен әдебиетті бір-бірінен бөліп жармай қатар зерттеген ғалымдар - Құлмат Өмірәлиев пен академик Рабиға Сыздықова. Біздің Жанат та осы қатарды өзіндік ерекшелігімен толықтырады, ол ерекшелік – әрі әдіскерлігінде.

Ғалым *А.А.Сатбекова* біздің *Жанат туралы жазған «Ғылым көкжиегіндегі жарық жұлдыз» атты мақаласында*: «Жанат Тұрарбекқызына тән адами қасиеттер - ішкі рухани байлығы, асыл адами қасиеті, кішіпейілділігі, еңбекқорлығы, парасаттылығы», «Зиялы адам - қай жағынан болсын, өскелең ұрпаққа үлгі бола алатын, кейінгілер қарап бой түзейтін тұлға. Біздің кейіпкеріміз осы үденің көш басында тұр», «Кісілік деген не? Ол сірә, ең алдымен – кішілік! Өзіңді қандай жағдайда да қарапайым ұстап, жұртшылық арасында емін-еркін отырып, әңгіме айта білу, тыңдай білу һәм тыңдата білу. Мен Жанат апайға қарап сол кісілік деген өмір формуласының бір белгісін аңғарғандай болам» -, деп баға береді.

Мен өзімнің Жанатымды Абайдың «Толық адамы» дер едім. Толық адам – Абайдың армандаған мұрат-мақсаттарының ең биік қол жетпес асқар шыңы. Абай адам баласына қажетті үш нәрсе ыстық қайрат, нұрлы ақыл, жылы жүрек екенін тереңнен толғап, толық адамға тән қасиетті көрсетеді. Хакім іздеген толық адам осы қасиеттерден туындайтын талапты, еңбекқор, ізгілікті, мейірімді, қанағатшыл, рахымды, тұла бойы толған ар, ұяттан тұратын, имандылық жолындағы абзал азамат.

ТӘУЕЛСІЗДІК ТҰҒЫРЫ, КЕМЕЛ --ЖАС, КЕМЕЛ -- ҒАЛЫМ

Әлкебаева Д.А.

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, д.ф.н., профессор,

Алматы қ, Қазақстан

e-mail: alkebaeva@mail.ru

СТОЛП НЕЗАВИСИМОСТИ – ЗРЕЛАЯ МОЛОДЕЖЬ, ИДЕАЛЬНЫЙ УЧЕНЫЙ

Алкебаева Д.А.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, д.ф.н., профессор,

Алматы, Казахстан

PILLAR OF INDEPENDENCE - MATURE YOUTH, THE IDEAL SCHOLAR

Alkebaeva D.A.

Al-Farabi Kazakh National University, Ph,

Almaty, Kazakhstan

МАЗМҰНЫ

ПЛЕНАРЛЫҚ БАЯНДАМАЛАР		
Білалов Д.Н. Абай атындағы ҚазҰПУ КЕАҚ Басқарма Төрағасы-Ректор	Алғы сөз	3
Оразбаева Ф.Ш.	Педагог-ғалым Жанат Дәулетбекованың әлемі: білік, білім, ұстаным	5
Құрманбай Г.С.	Ұлтын сүйген ғалым	10
Салкынбай А.Б.	Жанат Дәулетбекова зерттеуіндегі тілдік білім аясы	16
Ермекова Т.Н.	Шешен сөздің шебері	20
Таңжарықова А.В.	Сөз мәдениетін жаңаша оқытудың негізін қалаушы ғалым	24
1-СЕКЦИЯ ПРОФЕССОР Ж.Т.ДӘУЛЕТБЕКОВАНЫҢ ҒҰМЫРНАМАЛЫҚ-ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ӘЛЕМІ		
Бекетова Б.	Ұлт құндылығын дәріптеген ғалым	29
Кабдулова К.Л.	Педагогическое творчество языковой личности	35
Қасым Б.Қ.	Ана тілін ардақ тұтқан тілші-ғалым	42
Елшібаева Ә.Қ.	Болса екен бар қазақтың қызы сіздей!	45
Алжанбаева Ұ.	Сөз мәдениеті – өркениеттіліктің өлшемі	51
Сатбекова А.А.	Парасатты педагог	54
Сүлейменова Ж.Н.	Профессор Ж.Дәулетбекова және лингводидактиканың өзекті мәселелері	58
Құрманбаева Ш.Қ.	Зерделі ғалымның тұлғалық болмысы	63
Қожабекова Ш.Б.	Ұлтжанды ұстаз	67
Қошанова Н.Д.	Ғалым табиғатымен үндескен ғылыми ұстаным	74
Әлкебаева Д.А.	Тәуелсіздік тұғыры, кемел --жас, кемел -- ғалым	78
Рахметова Р.С.	Танымы - терең, парасаты - биік, сөзі маржан тұлға	83
Ильясова Н.Ә.	Әдіскер-ғалым Ж.Т.Дәулетбекова және сөз мәдениетінің лингводидактикалық репрезентациясы	90
Рауандина А.Қ.	Ұлы қызметіне адал ғалым-ұстаз	93
Алибаева М.С.	Ұстаздан ұлағат	97
Әміржанова Н.С.	Оқушылардың сөзсаптамын дамытуға қатысты профессор Ж.Дәулетбекованың концептуалды тұжырымдары	101
Ескеева М.Қ.	Мемлекеттік тіл – ұлт руханиятының негізі	105
Юсуп П.Қ., Юсуп А.Н.	Ғалым-ұстаз туралы бірер сөз	109
Беркинбаева Г.О.	Ғалым Ж.Т.Дәулетбекованың тілді оқытуда өз өнерін дамыту ерекшеліктері жайындағы еңбектері	111
Мангышева Ж.С.	Шеберліктің шыңындағы әдіскер-ғалым	115
2-СЕКЦИЯ ЛИНГВОМӘДЕНИЕТТАНЫМ ӨРІСІ: ӘДЕБИЕТ, ПСИХОЛОГИЯ, ПЕДАГОГИКА, ҚОҒАМТАНУ, ӘЛЕУМЕТТАНУ		
Қасым Б.Қ., Сәменова С.	Жыраулар поэзиясындағы бағалауыштық семантика	121
Қобланова А.Ж.	Этикеттік стереотиптер және олардың түрлері туралы	128

Юсуп А.Н., Юсуп П.Қ.	Күлкілі әңгімені баяндау үдерісіндегі тақырып типтері мен динамикасы	132
Мажиева Н.А., Балтабаева Н.С.	Діни қисса-дастандардағы үйлену мотивінің берілуі	139
Сұлтанова Б. М., Кәкенова А. М.	С.Балғабаев драмаларының жанрлық ерекшеліктері	143
Ергубекова Ж.С.	Алпамыс-гулбаршын этнонимдік есімдерінің сыры	147
Мыңбаева А.П., Алдабергген Э.Е.	Қазақ өлеңдерінің көркемдігі	151
Қарсыбекова Ш.П.	М.Әуезов шығармалары тіліндегі паремиялық қолданыстар	154
Медетбаев Т.	Әл-Фарабидегі сөз өнері мен музыканың теориясы	158
Burkitbayeva M.A., Bostanova I. O.	A general overview on the historical development of pragmatic direction in linguistics	163
Жұмашев М.Д.	Қазақ тіліндегі жер-су атауларының гендерлік қыры	168
Ордабекова Х.А.	Сөздегі ұлттық-мәдени компонент және психосемантика мәселелері	174
Куттыбаев Ш.Д.	Ш. Мұртазаның «Ай мен Айша» романындағы ана бейнесі	179
Рақымжанова Ә.Ұ.	Қазіргі қоғамдағы үнем заңының көріністері	183
Базарбекова Н.Ш., Утегенова Г.Ж., Бектұрсын Б.А.	Қазақ дауыссыз дыбыстарының жасалуы	186
Қайранбек Г.Б.	Қазақ этнолингвистикасын зерттеудің тарихи көздері	192
Кусманова Г.Б.	Коммуникативтік фразеологизмдердің контексте қолданылу ерекшеліктері	196
Сатбекова А.А.	Академиялық дискурс мәні	202
Berkinbayeva G.O., Bugybayeva Z. B.	Students' engagement in collaborative pair work	208
Баймишева А.Б.	Мемлекеттік тілді дамытуға қосар үлес	212
Исаева Ж.И., Ибрагимова Ж.И.	Ұлттық құндылықтар жүйесіндегі шешендік сөздердің лингвоелтанымдық сипаты	217
Өтебаева Ә.Ә.	А.Байтұрсынұлы атындағы тіл білімі институтында әзірленген лексикографиялық қор	223
Садуова Г.Б., Иманалиева Ғ.	Ақұштап Бақтыгереева шығармаларының лингвопоэтикалық сипаты	231
Бегманова Б.С., Таимова Г.Ж.	Ақселеу Сейдімбек еңбектеріндегі лингвистикалық ерекшеліктер	237
Базарбекова Н.Ш., Утегенова Г.Ж., Үсен Ә.А.	Саяси дискурстың когнитивтік негіздері	242
Алдашека Қ.С.	Қазақстандағы тіл саясатының әлеуметтік лингвистикалық көрсеткіштері	248
Шүйіншәлі А.С.	Ә.Кекілбаев шығармаларындағы архаизмдер мен этнографизмдердің ерекшеліктері	255
ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМДАРЫНЫҢ ДОКТОРЫ, ПРОФЕССОР ЖАНАТ ТҰРАРБЕКҚЫЗЫ ДӘУЛЕТБЕКОВАНЫҢ 60 ЖЫЛДЫҚ МЕРЕЙТОЙЫНА ОРАЙ ӨТКЕН КЕШЕНДІ ҒЫЛЫМИ ШАРАЛАР		
І «Әдістеме – шеберлік әлемі» атты сұқбат алаңы, 23 қараша 2021 жыл		260

II «Сөз мәдениеті: ғылым. білім. әдістеме» атты халықаралық ғылыми-практикалық семинар, 25 қараша 2021 жыл		264
ПРОФЕССОР ЖАНАТ ДӘУЛЕТБЕКОВАНЫҢ МЕРЕЙТОЙЫНА ОРАЙ ТУҒАН ЖЕРІНДЕ ӨТКЕН ШАРАЛАР		
III «Біліктінің орны – төр»		271
IV Мерейлі марапат		277
3-СЕКЦИЯ ҰЛТТЫҚ ТАНЫМ ЖӘНЕ СӨЗ ӘДЕБІ		
Тазабек А.К., Шойбекова А.А	Тілдік тұлға және педагогтің сөз мәдениеті	280
Қоянбекова С. Б.	Экспрессивтік стилистика және сөз мәдениеті	284
Қабатай Б.Т., Майгельдинова Г. Ш.	Мәтіндердегі көркем сөздерді түсіндіруге жаңаша көзқарас	289
Кажигалиева Г. А.	О культуре русской речи в контексте языковой подготовки будущих учителей-предметников	294
Капасова Д.А., Абишева Н.М.	Исламтанушы мамандарды дайындаудағы «Орыс тілі» пәнінің маңызы	300
Серікқызы Ш.	Заманауи педагогтардың сөз мәдениетінің ерекшеліктері	306
Саметова Ж.Х.	Сөз мәдениеті – интеллектуалды тұлға дамыту құралы	310
Балабекова Қ.Ш.	Тұрмыс-салт ертегілеріндегі ұлттық таным	313
Мұханбетқали А.М.	Қазіргі күнгі сөз мәдениеті: әлеуметтік желінің сөйлеу мәдениетіне әсері	320
Мукашева А.Е.	Ұлттық таным және сөз әдебі	323
Карбаева Ш.Ш.	Ғылыми сөйлеу мәдениеті – географиялық мәдениетті қалыптастыру құралы	330
Қамзаева М.С.	Сотта айтылатын шешендік сөздер	335
Сабырбайқызы Нұрила	Сөздің мағыналық түрлері: ажырату критерийлері	338
Жетписбаева А.Ж.	Қазақ тіліндегі естірту мен көңіл айту сөздерін эвфемизмдермен айту ерекшеліктері	344
Мағжан С.	Таңба және ишараттардың қолданысы	349
Рүстембек Ғ.А.,Қамзаева К.С.	Ұлттық танымды жаңғыртудағы сөз әдебінің рөлі	355
Шенгелбаева А.Б.	Ұлтық таным және сөз әдебі	360
Отыншы А.Н.	Қазақ тілі мен әдебиеті сабағында оқушылардың ұлттық танымы мен сөз мәдениетін қалыптастыру	364
4-СЕКЦИЯ ТІЛ МЕН ӘДЕБИЕТТІ ОҚЫТУДЫҢ ЖАҢА ПАРАДИГМАЛАРЫ		
Тымболова А.О.	Бүгінгі білім берудегі жаңа парадигмалар	370
Ноғайбаева Ж.А., Ниятова Ш.С., Тунгушбаева Ғ.Ж.	Ақпараттық технологияның білім беру жүйесіне әсері	375
Нүптекеева Г.Б.	Жаңартылған білім мазмұны арқылы оқытудағы «сатылай кешенді оқыту» технологиясының рөлі	378
Термечикова А.	Оқуучулардын чығармачылық активдүүлүгүн өстүруу проблемасынын теориялык-педагогикалык адабияттарда берилишине обзор	382
Рысбаев С.К.	Мектепте кыргыз адабиятынан класстан тышкаркы оқууну уюштуруунун жолдору	386

Nabidullin A.S., Ordabaev Ch.K.	The role of authentic materials in formation of intercultural competence in teaching foreign languages	392
Бәйнеш Ш.Б.	Шетел тілін оқыту барысында инновациялық технологияларды ендіру мәселелері	398
Ермекбаева А.Ш.	Оқушылардың оқу мотивтерін қалыптастыру негізінде сөз әдебін оқытудың философиялық аспектілері	403
Әбдікерімова Г.А., Арынбаева Р.А., Сариева Т.Қ.	Қазақ тіліндегі септік категориясын салыстыра оқыту әдісі	408
Узақбаева Н.К.	«Кәсіби қазақ тілі» пәні мазмұнында колледж студенттерінің сөйлеу деңгейін диагностикалаудың формалары мен әдістері	411
Юсупов Т.Қ.	Алаш зиялыларының тілдік мұрасын факультативті сабақтарда оқыту	416
Абдреш А.	Жазылым әрекеті арқылы оқушылардың тілін дамыту үшін 7-сынып бойынша жүргізілетін жұмыс түрлері	421
Әбдікерімова Г.А., Байменова С.С., Мадалиева А. Б.	Мемлекеттік тілді оқыту әдістемесіндегі бақылау және бағалау шараларының маңыздылығы	427
Тұрсынбаева Г.Қ.	«Оқу мен жазу арқылы сыни тұрғыдан ойлауды дамыту» технологиясын оқыту іс-тәжірибемнен	430
Аханов А. К.	Пікірталас сабақты оқытудың бір түрі ретінде	435
Әбдікерімова Г.А., Аринбаева Р.А., Көшербаева Г.М.	Кәсіби қазақ тілін оқыту әдістемесіндегі өзекті мәселелер	439
Жайшибаева А.К.	Халықтық педагогика жүйесінің технологиялық элементтерін пайдалана отырып, білім беру үрдісін ақпараттандыру арқылы оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту	442
Каирбекова А.А.	Жаңа оқу бағдарлама мазмұнын қазақ тілі мен әдебиет сабақтарында жетілдіру тәсілдері	444
Қонақова К.Ө.	Студенттерді орыс тіліне екінші тіл ретінде оқыту барысындағы туынды мәтін	448
Каликова Г.А.	Студенттердің тілдік құзыреттілігін қалыптастыру жолдары	454
Мұхиддинова Г.Ә.	Ахмет Байтұрсынұлы және қазақ тілін оқыту әдістемесі	456
Исаев Қ.И.	Бейіндік мектеп оқушыларына қазақ тілін оқыту процесіндегі оқу мотивациясының рөлі	460
Исаева Ж.И., Ермекбаева А.Ш., Альтекова Г.Қ.	Сөз әдебін оқушының оқу мотивтерін қалыптастыра оқыту – тұлғаның интеллектуалдық-мәдени әлеуетін арттыру	465
Макенова Ж.Т.	Common mistakes in the study of foreign language and some ways of correction	472
Umirbekova A.A., Myrzabayeva A. Z.	Effective ways of learning for spoken language in english	476
Пірімова Ә.	С.Елубайдың «Жалған дүние» романын оқытудың тиімді жолдары	480
Турлыбаева И.К.	Қазақ тілін оқытудың жаңаша әдіс-тәсілдері	484

Сартбаева Д.К., Сиратоллина А.Қ.	Жаңартылған білім беру мазмұнындағы алаш ұранды әдебиеттің тәрбиелік мәні	488
Байкабилов У.	Презентация технологиясы және оны қазақ әдебиеті сабақтарында қолдану әдістемесі	495
Байзаков Ж.	Қазақ әдебиетін оқытуда информация технологияларынан пайдалану мүмкіндіктері	500
Жарасбаев Н.	Қазақ әдебиетін оқытуда информация технологияларының орны	505
Суикимбекова Ж.Т.	Табысты оқыту – сапалы білімге қол жеткізудің кілті	509
Burkitbayeva M., Tashenova G.S.	Features and mechanisms of teaching listening at the initial stage of learning a foreign language	511
Мамирова К.Н.	Школьный учебник как основа географической культуры обучающихся	519
Орманбекова Л.Ж.	Жаңартылған білім беру жағдайында дарынды оқушыларды ғылымға бейімдеу жолдары	527
Ибрагимова Э.А., Сулейменова Ж.Н.	Білімгердің зерттеушілік құзыреттілігі мазмұны	530
Әлдібаева Т.Ә.	Математикалық тілді пәндік білімді меңгерту құралы ретінде дамытудағы тілдік білімнің ықпалы	537
Назарова А.Ж.	Викториналық ойындар – тілді оқытудың тиімді әдісі	540
Джумабекова Ж.Д.	Оқытуда жаңа әдіс-тәсілді қолданудың тиімділігі	545